

Valóság és ámitás a színpadon*

Ha kérdést intézünk valamelyik átlagos színházi nézőhöz, hogy mi a színházi történés legsajátságosabb lényege, másszóval: miben áll a különbség a színpadi történés és a színpadon kívüli történés között, bizonyára ezt válaszolja: a színpadi történet nem valódi, ténylegesen megtörtént eset, ott minden csak ámitás.

Szerencsére nem minden színházi látogató gondolkodik így, vannak kivételek. Érdekes történeteket hallottunk már arról, hogy az egyszerű néző annyira beleélte magát a színpadi cselekménybe, hogy beleavatkozott a játékba. Vegyük csak például a vad-nyugaton élő cowboyokat, akik színházi feljegyzések szerint nem egyszer revolvereikkel is fellöttek a színpadra, hogy a hősnök segítségére legyenek ellenségei legyőzésében. Cervantes egyik elbeszélésében olvashatjuk, hogy Don Kihote az egyik bábszínházi előadáson végignézett egy előadást, amelyben a mörök egy vitézt üldöznek. Don Kihote magából kikelten ugrott fel és ezt kiáltotta: „Amíg én élek, senki ne merje bántani ezt a derék vitézt!” — miközben kardjával a bábúk orra alatt hadonászott és végül is lemetszette az egyik mór-bábú fejét, a többit pedig darabokra vagdalta.

Érdekes ez a történet, noha Don Kihote nem volt közönséges ember és nem lehet az átlagos színházi nézők közé számítani. Az átlagos színházi néző, még ha gyermek is, tisztában van vele, hogy a hősök a színpadon csak látszólag vívnak harcokat, csak látszólag sebesülnek vagy halnak meg.

Pedig sok minden látszólagos van a színpadon. Így Shakespeare Coriolanus című drámájában monumentális köoszlopokat és falakat látunk, amelyek csak lécből és vászonból készültek. Láthatjuk a színpadi hajnal hasadását, holott ez semmi más, mint reflektor, látjuk a háttérben kéklő eget, amely nem más, mint festett vászonból készült láthatár.

Mindez áll a különféle kellékekre is. Fából, vagy lemezpapírból készítik a színpadi öldöklő fegyvereket, páncélokat, fából a hősök kardjait, lándzsákat és alabárdokat. És senki sem lepődik meg azon, hogy a leszúrt vagy megmérgezett hős, amint a függöny lehangol, felkel, sőt egyes színházaknál a nézők tapsaira meg is jelenik a függöny előtt. A színhely, a tárgyak, az alakok és a cselekmény vagy halál — látszólagos és ámitás.

És ezen megdönthetetlennek látszó tények alapján, hogy minden csak látszólagos és ámitás, a színházi alkotóművészek kétféle álláspontot foglaltak el. Az egyik oldal minden erővel harcot kezdett az ámitás, megjátszás és más hamis dolog ellen és igyekezett ezeket a jelenségeket kiüldözni a színházból. Megfosztották attól a jogától, hogy megmaradjon a színház művészetben, sőt a színházművészet legnagyobb ellenségévé kiáltották ki. A másik oldal ugyanakkor elfogadta és keblére

* Részlet „A színjátszás alapvető elemei” című most készülő könyvből.

ölelte, mint a színházművészetben szükséges tényezőt és szövetségesévé tette. Az első csoport arra törekedett, hogy a színpadon történő cselekménybe valóságos természetességet és a cselekmény megjátszásába őszinteséget vigyen. Ahol ez nem volt keresztülvihető, ott arra törekedtek, hogy minél jobban megközelítsék. Azokat, akik ennek a célnak a szolgálatába álltak és arra törekedtek, hogy a színpadi cselekmény a természetesség jegyében kerüljön a nézők elé: naturalistáknak nevezzük. A természet hű ábrázolására való törekvés a Meiningeni színházban jelentkezett először, amely iskolát csinált annak a színjátszási iránynak, amelyet meiningenizmus névvel jelöl meg a színháztörténelem. Ez a színház a drámai előadásoknál a színpadi képre helyezte e főhangsúlyt. Itt nagy gondot fordítottak a tömegjelenetekre, amelyben nem statisztákat szerepeltettek, hanem színészeket, úgyhogy ezek a tömegjelenetek is gondosan kidolgozott színházi alakításokká váltak. Az összjátékot a feltétlen, majdnem katonai fegyelem tette lehetővé. A történelmi darabok jelmezeit múzeumokban fellelhető jelmezek pontos lemásolásával állították ki, valamint a darabokhoz szükséges kellékeket is ugyanúgy készítették el. Előadásaikon a színpadi szökökútból valódi víz szökött a magasba és minden kellék a való életből jutott a darabok felvonásaiba. A meiningeniek után Antoine André, a kitűnő rendező és később színigazgató, vezette be párizsi színházában a naturalizmus elvét, aki eleinte műkedvelő színészekkel kísérletezett, akiket még nem rontott meg a színházi fegyelmetlenség levegője. Antoine a valóság tiszteltetését, az elmélyedést és a lélektani mozzanatok kiemelését helyezte szembe a pátoszos előadásmodorral és nagy súlyt helyezett az összjátékra.

De ha már beszélünk teatralizmusról, vagyis színpadiasságról, akkor szögezzük le, hogy mit is jelent ez a szó. Ezt a szót a mindennapi beszédben nemleges értelemben is használjuk, amikor például valamire azt mondjuk, hogy valóságos, nem művészi. Színházi szakembereknek mégsem volna szabad ezt a szót ilyen értelemben használniuk. A mi nyelvünkön ez a szó egy színházi előadás tényleges értékét jelentheti, és jelentheti egy színészi alakítás értékét is. Sőt, azt is ki kell mondani, hogy a színpadiasság nem áll ellentétben a színpadi igazsággal. Ellenkezőleg, a teatralizmus a legalkalmasabb kifejezője az igazságnak, a legkiemelkedőbb módja a színpadi történés ábrázolásának. A színpadi törvények megkövetelik, hogy minden alak élesen és világosan legyen megrajzolva. A formák éles megrajolásában és a tiszta kifejezési formában rejlik a teatralizmus. Enélkül nem mehetünk színpadra. Enélkül nem lehet semmit sem megjátszani. Itt azonban azt is meg kell említeni, hogy a rossz ízlést, a mértéktartás hiányát, a kellemetlenül ható túlzást nem számíthatjuk a teatralizmus közé. Ezek nem mások, mint kellemetlen hiányosságok, amelyekre a színjátszásban semmi szükség sincsen. A színpadi igazságot és a természetességet csakis a teatralizmus elvei alapján oldhatjuk meg, vagyis a színpadi igazság csakis akkor válik meggyőzővé, ha betöltötte mindazon követelményeket, amelyeket a színpad törvényei előírnak. Tehát a világos, plasztikus, látható és a meggyőzően tolmácsoló érzések jelentik a színészi munkában a teatralizmust, amely elvet a színészeknek csakis ebben az értelemben kell és szabad használniuk.

Garay Béla